

Νεοπλατωνισμός και αποκρυφισμός στη Βυζαντινή παράδοση

/ [Πεμπτουσία· Ορθοδοξία-Πολιτισμός-Επιστήμες](#)

Η μελέτη μας αυτή επικεντρώνεται στον τρόπο με τον οποίο οι Βυζαντινοί διανοούμενοι του 14^{ου} αιώνας αντιλαμβάνονταν το ρόλο των επιστημών. Θα καταδείξουμε ότι οι επιρροές που είχαν δεχθεί οι Βυζαντινοί από τη νεοπλατωνική φιλοσοφία, τους ωθούσαν σε παρεκκλίσεις από το Ορθόδοξο Χριστιανικό δόγμα. Με άλλα λόγια, η προχωρημένη κοσμική εκπαίδευση, κατά την περίοδο αυτή, ωθούσε ορισμένους διανοούμενους σε παρεκκλίσεις από τις καθιερωμένες Χριστιανικές αντιλήψεις που θα μπορούσαν να εκληφθούν ως τάσεις αποκρυφισμού.

Η βυζαντινή σκέψη είχε υιοθετήσει τη νεοπλατωνική κοσμολογία, και το γεγονός αυτό καθόρισε τον τρόπο με τον οποίο οι διανοούμενοι αντιλαμβάνονταν τις επιστήμες^[1]. Επρόκειτο για μία αντίληψη του σύμπαντος, την οποία υποστήριζε το φιλοσοφικό δόγμα της ενότητας του κόσμου και της αλληλεξάρτησης όλων των μερών του, το γνωστό ως «δόγμα της συμπάθειας». Σύμφωνα με τη νεοπλατωνική θεωρία, τα μέρη του σύμπαντος συνάπτονται με μία κοσμική συμπάθεια. Επ' αυτής της συμπάθειας θεμελιωνόταν η ιδέα μίας παγκόσμιας αρμονίας, την οποία εθεωρείτο ότι ο άνθρωπος μπορούσε να συλλάβει μέσω του νου του, δηλαδή του θείου μέρους του. Το δόγμα της ενότητας του κόσμου και της συμπάθειας που ενώνει τα μέρη του ήταν δόγμα από την Ελληνιστική κιόλας εποχή, όμως ο νεοπλατωνισμός ήταν αυτός που επέβαλε την τελική του μορφή.

Σύμφωνα με τον Πλωτίνο, ο υλικός κόσμος αποτελεί την έκφραση του νοητού, και σχηματίζει ένα σύμπαν, του οποίου τα μέρη είναι αρμονικά συνδεδεμένα. «Όλη την ενότητα <του σύμπαντος> τη διέπει συμπάθεια. Αυτή είναι ενιαία όπως ένας ζωντανός οργανισμός, και αυτό που είναι απομακρυσμένο στην πραγματικότητα είναι κοντινό, όπως ακριβώς στα επιμέρους ζώα το νύχι, το κέρατο, το δάχτυλο και ό,τι άλλο, που δεν είναι συνεχόμενο».^[2] «Όλα <τα όντα> συμπλέκονται σε μία ενότητα και διαθέτουν μία αξιοθαύμαστη αρμονία, και από τα μεν προκύπτουν τα δε, ακόμη και από τα αντίθετά τους».^[3] Δεδομένου δε ότι τα όντα και τα γεγονότα εθεωρούντο ως αλληλοσυσχετιζόμενα, οι νεοπλατωνικοί πίστευαν ότι ήταν δυνατόν να γνωρίσουμε το ένα από το άλλο. Υπ' αυτή την έννοια, σοφός εθεωρείτο

αυτός που μπορούσε να συλλάβει αυτόν τον συσχετισμό: «Το πάν είναι πλήρες σημείων, και σοφός είναι αυτός που συμπεραίνει το ένα πράγμα από το άλλο».[4]

Το δόγμα της συμπάθειας χρησίμευε, επιπλέον, ως θεμέλιο σε κάθε μορφή μαντείας, μαγείας και δεισιδαιμονίας (οι οποίες παρέμειναν ζωντανές κατά τη βυζαντινή περίοδο επίσης). Ευνοούσε την αφύπνιση νεοπυθαγόρειων δογμάτων, και γενικά έτρεφε τον αποκρυφισμό (την αριθμολογία, τη μαγεία, την αστρολογία....) και έκανε έτσι ώστε, να αναγεννιούνται οι διάφορες απόκρυφες θεωρίες της ύστατης Αρχαιότητας.

Ο Πλάτων, στον Τίμαιο και στην Πολιτεία, θεώρησε τους αριθμούς ως μία ενδιάμεση σφαίρα μεταξύ των αισθητών και των νοητών. Αυτή η αντίληψη είναι πολύ διαδεδομένη μεταξύ των νεοπλατωνικών.[5] Σύμφωνα με αυτούς, οι μαθηματικές επιστήμες μας εξοικειώνουν με τα ασώματα πράγματα. Έτσι ο Πλωτίνος έλεγε ότι: «πρέπει να παιδαγωγούνται οι νέοι μέσω των μαθηματικών, ώστε να συνηθίσουν την ασώματη φύση».[6] Σύμφωνα με τον Πρόκλο, τα μαθηματικά καθαίρουν τη διανοητική σκέψη και διευκολύνουν το πέρασμά της από τη σφαίρα του αισθητού, στη σφαίρα των νοητών.[7]

Επίσης ο Ιωάννης Φιλόπονος στο υπόμνημά του στο Περί Ψυχής του Αριστοτέλη αναφέρει ότι: «η ψυχή που οδεύει προς την τελειότητά της, πρέπει, κατά πρώτο λόγο, να ενεργεί σύμφωνα με τη συλλογιστική σκέψη, η οποία καταπιάνεται με τα ενδιάμεσα πράγματα. Τέτοιου είδους είναι όσα προκύπτουν ως αποτέλεσμα συλλογισμού (τα διανοητά), όπως για παράδειγμα η ψυχή μας και η σχετική με αυτήν θεωρία, και περαιτέρω και τα μαθηματικά, (εννοώ τα μαθήματα τα οποία <πραγματεύονται όντα που> είναι άυλα κατά την ουσία, παρότι όχι και κατά την ύπαρξη) ούτως ώστε <η ψυχή μας>, έχοντας συνηθίσει να ενεργεί <όσον αφορά αυτά> κατά τρόπο άυλο, (καθώς πορεύεται διά τέτοιας μεθόδου)[8] να προχωρήσει <στη συνέχεια> και σε αυτά που είναι εντελώς χωριστά από την ύλη, εννοώ τα θεία.»[9] Με άλλα λόγια, τα μαθηματικά, κατά τους νεοπλατωνικούς, αποσκοπούσαν σε μία καθαρά διανοητική-μεταφυσική αναζήτηση και όχι σε συλλογισμούς πρακτικής φύσεως. Είχαν λοιπόν αυτά, μια καθαρά μεταφυσική διάσταση.

[Συνεχίζεται]

1. H.G. Beck, *Theoria.Ein byzantinischer Traum?*, Munchen, 1983, και I. N. Pontikos, *Αωνύμου Φιλοσοφικά Σύμμεικτα. Anonimi Miscellanea Philosophica, A Miscellany in the Tradition of Micheal Psellos (Codex Baroccianus Graecus 131)*, Αθήναι, Paris, Bruxelles 1992 σελ.XLII-XLVII.
2. Πλωτίνος, *Εννεάς* IV. 4.32, 14-17: «Συμπαθές δὴ παν τούτο το εν, και ως ζώνον

εν και το πόρρω δη εγγύς, ὥσπερ ἐφ' ενός των καθέκαστα ὄνυξ και κέρας και δάκτυλος και ἄλλο τι των οὐκ εφεξῆς».

3. Πλωτίνος, Εννεάς IV. 4.38.17-19: «Πάντα δ' ὅμως εις εν συμπλέκεται και θαυμαστήν την συμφωνίαν ἔχει και ἀπ' ἄλλων ἄλλα, καν ἐπ' ἐναντίων ἴη».
4. Πλωτίνος, Εννεάς II, 3, 7,12-13: «Μεστά δε πάντα σημείων και σοφός τις ὁ μαθῶν ἐξ ἄλλου ἄλλο».
5. P. Merlan, 'Greek Philosophy from Plato to Plotinus', The Cambridge History of later Greek and Early Medieval Philosophy, εκδ. A. H. Armstrong, Cambridge 1980, σελ. 17-18.
6. Πλωτίνος Εννεάς I, 3.3, 5-6: «Τα μεν δη μαθήματα δοτέον προς συνεθισμόν κατανοήσεως και πίστεως ασωμάτου».
7. Πρόκλος, Υπόμνημα εις το πρώτον των Ευκλείδου Στοιχείων εκδ. G. Friedlein In primum Euclidis elementorum librum commentarii, Leipzig 1873, σελ. 46,20-25: «κινητικόν της ἐμφυτου γνώσεως και εγερτικόν της νοήσεως και καθαρτικόν της διανοίας και εκφαντορικόν των κατ' ουσίαν ημίν υπαρχόντων ειδών, λήθης τε και αγνοίας αφαιρετικόν, ὦν ἀπό της γενέσεως ἐσχομεν, και απολυτικόν των εκ της αλογίας δεσμών.».
8. Οδός =+μέθοδος. (Λεξικό Σκαρλάτου Βυζάντιου)
9. Ιωάννης Φιλόπονος, Εις την περι ψυχῆς Αριστοτέλους σχολικαί αποσημειώσεις εκ των συνουσιών Αμμωνίου του Ερμείου μετά τινων ιδίων επιστάσεων, σελ. 3,5-9.